

Калаур І.Р.¹⁻². <https://orcid.org/0000-0003-1736-6175>
Огнистый А.В. ³⁻⁴ <https://orcid.org/0000-0002-4748-1900>
Огниста К.М. ³⁻⁴ <https://orcid.org/0000-0001-8636-6027>

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ОСВІТИ ТА СУСПІЛЬСТВА: ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ, СПОРТУ ТА АДАПТИВНОГО СПОРТУ

¹Тернопільське обласне відділення національного олімпійського комітету України

²Західноукраїнський національний університет

³Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка

⁴Тернопільське обласне відділення олімпійської академії України

Анотація. У публікації розкривається сучасні виклики освіти та суспільства. Здійснена спроба переосмислення підготовки фахівців у галузі фізичної культури, спорту та адаптивного спорту. Пропонуються алгоритми їх впровадження у закладах вищої освіти.

Ключові слова: спорт, виховання, освіта, фізична культура, просвітництво, адаптивний спорт

Annotation. The publication reveals the modern challenges of education and society. An attempt was made to rethink the training of specialists in the field of physical culture, sports and adaptive sports. Algorithms for their implementation in institutions of higher education are proposed.

Keywords: sports, upbringing, education, physical culture, education, adaptive sports.

Актуальність. Сучасні трансформаційні процеси в освіті та суспільстві зумовлюють необхідність переосмислення підготовки фахівців у галузі фізичної культури, спорту та адаптивного спорту. На тлі цифровізації, інклюзивної освіти, поширення гіподинамії, зростання психоемоційних навантажень і викликів, пов'язаних зі здоров'ям населення, фізична активність розглядається як ключовий чинник формування

здорового способу життя та профілактики неінфекційних захворювань. Міжнародні рекомендації ВООЗ (2020) системно підтверджують необхідність регулярної рухової активності для всіх вікових груп, включно з особами з хронічними станами та інвалідністю, наголошуючи на потребі зменшення малорухомої поведінки та збільшення рухової активності до 150–300 хвилинах помірної або 75–150 хвилинах інтенсивної активності на тиждень для дорослих та в середньому 60 хвилинах щоденної активності для дітей і підлітків. Означені орієнтири мають бути інтегровані в освітні політики та навчальні практики закладів освіти. ВООЗ також пропонує рамкові підходи до «цілісної освітньої стратегії» просування фізичної активності, що підсилює профілактику ожиріння та формує сталі поведінкові звички з раннього віку [1, 2].

ЮНЕСКО, реалізуючи «Порядок денний Освіта-2030» (SDG 4), послідовно підкреслює значення інклюзивної, якісної освіти протягом життя та провідну роль фізичного виховання у досягненні освітніх і суспільних цілей. «Рамка дій для SDG4» та аналітичні матеріали ЮНЕСКО наголошують на доказовому підході до політики, інтеграції інклюзії та гендерної рівності, міжвідомчій координації, цифровій трансформації, а також на відновленні систем освіти після криз, що безпосередньо стосується модернізації програм фізичної культури у школах і ЗВО. Окремо вказується на настанови з якісного фізичного виховання (Quality Physical Education, QPE) для політик (ЮНЕСКО, 2015; оновлення політик — 2021), які задають стандарти інклюзивності, підготовки фахівців і міжсекторальних партнерств, що можуть бути безпосередньо імplementовані в українські освітні програми та локальні стандарти якості [3, 4, 5, 6, 7].

Узгоджено з цими підходами, Олімпійська хартія – як кодифікація фундаментальних принципів олімпізму – закріплює ціннісні основи спорту та його освітній потенціал: практика спорту визнається правом людини, а місія Міжнародного олімпійського комітету полягає у поширенні олімпізму й розвитку спорту, що перегукується з інклюзією та правами людини (в сучасних редакціях Хартії включно з актуальною версією, чинною з 30 січня 2025 р.). Це зміцнює ідею інтеграції олімпійських цінностей у професійну підготовку педагогів та тренерів, як інструмент формування громадянської

відповідальності, здоров'язбережувальної культури та соціальної згуртованості [8, 9].

У зазначеному контексті постає завдання створення цілісної системи професійної підготовки, яка поєднує освітньо-професійні програми «Середня освіта (Фізична культура)», «Фізична культура і спорт» та «Адаптивний спорт». Така інтеграція забезпечує формування компетентностей для роботи в умовах сучасної школи, спортивних організацій та реабілітаційних/інклюзивних середовищ, відповідаючи міжнародним рекомендаціям ВООЗ щодо інклюзивності та доступності рухової активності, а також політичним орієнтирам ЮНЕСКО щодо QPE і реалізації SDG4 на національному рівні [10, 11].

Підготовка фахівців нового покоління має ґрунтуватися на компетентнісному підході, інноваційних технологіях, міждисциплінарній взаємодії (медицина, психологія, соціальна робота) та принципах інклюзії й прав людини, закріплених міжнародними документами й відображених в українських освітніх стандартах.

Метою нашого дослідження було: обґрунтування нових підходів поєднання підготовки фахівців у галузі фізичної культури, спорту та адаптивного спорту.

Виклад основних результатів дослідження. У межах української освітньої системи підготовка фахівців у галузі фізичної культури та спорту регламентується державними стандартами вищої освіти, зокрема стандартом за спеціальністю 017 (тепер А7) «Фізична культура і спорт» для першого (бакалаврського) рівня (Наказ МОН № 567 від 24.04.2019) та другого (магістерського) рівня (Наказ МОН № 516 від 11.05.2021) та для третього (освітньо-наукового/PhD) рівня (Наказ МОН № 1101 від 02.08.2024). Ці стандарти визначають перелік загальних і фахових компетентностей, обсяги кредитів ЄКТС, а також вимоги до практичної підготовки – включно з інклюзивною та адаптивною фізичною культурою, що відповідає міжнародним рекомендаціям та національним потребам.

Діючий професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти», затверджений Наказом МОН № 1225 від 29.08.2024, встановлює професійні та педагогічні компетентності, включаючи здоров'язбережувальну, інформаційно-цифрову, інклюзивну, психологічну та

оцінювально-аналітичну складові. Це створює підґрунтя для формування галузевих професійних орієнтацій, необхідних для вчителів фізичної культури, які взаємодіють зі школярами з різними потребами.

Окрему увагу надає новий закон про адаптивний спорт в Україні (№ 4370-IX, 2025), яким адаптивний спорт визнається самостійним напрямом фізичної культури. Закон закріплює відповідальність органів влади за координацію програм адаптивного спорту та регулює участь місцевих державних адміністрацій, федерацій і суб'єктів у створенні доступної інфраструктури та наданні послуг для осіб з інвалідністю й ветеранів війни. [12].

Таким чином, інтеграція освітніх програм «Середня освіта (Фізична культура)», «Фізична культура і спорт» та «Адаптивний спорт» ґрунтується на відповідності до національної нормативної бази – стандартів вищої освіти, нових професійних вимог учителів та законодавства про адаптивний спорт. Це забезпечує формування компетентностей, які відповідають міжнародним стандартам ВООЗ, ЮНЕСКО, Олімпійської хартії та потребам українського суспільного контексту, зокрема інклюзивності, здоров'язбереження, психосоціальної інтеграції та відновлення після воєнних травм.

Ключовими викликами інтеграції освітніх програм А4.11 «Середня освіта (Фізична культура)», А7 «Фізична культура і спорт» та А7 «Адаптивний спорт» у напрямку формування компетентностей, які відповідають міжнародним стандартам ВООЗ, ЮНЕСКО, Олімпійської хартії та потребам українського суспільного контексту, зокрема інклюзивності, здоров'язбереження, психосоціальної інтеграції та відновлення після воєнних травм є:

1) Суспільно-освітні виклики: здоров'я, інклюзія, гіподинамія, психічне благополуччя.

Гіподинамія та NCDs (неінфекційні захворювання) залишаються ключовою загрозою здоров'ю; ВООЗ рекомендує для дорослих 150–300 хв/тижд. помірної активності та ≥60 хв/день для дітей і підлітків. Ці орієнтири мають бути інтегровані у навчальні плани та шкільну практику, включно зі зменшення малорухомої поведінки.

Інклюзія в освіті: політики **SDG4** вимагають системних підходів до рівного доступу, гендерної рівності та навчання впродовж життя; **QPE** (якісне фізичне виховання) — доказова

рамка, що забезпечує прогресивні, інклюзивні та безпечні рухові практики для всіх здобувачів освіти.

2) Галузеві рамки та національні стандарти (узгодження з міжнародними документами).

Стандарти вищої освіти 017 «Фізична культура і спорт» (бакалавр/магістр/PhD) формують перелік компетентностей та вимоги до практики й досліджень, включаючи інклюзивність та адаптивну ФК. Це забезпечує інституційну базу для модернізації навчальних планів.

Профстандарт учителя ЗЗСО (2024) закріплює здоров'язбережувальні, інклюзивні, психологічні, цифрові та оцінювально-аналітичні компетентності, необхідні для сучасного викладання фізичної культури [15].

Закон про адаптивний спорт (№ 4370-ІХ, 2025) виокремлює адаптивний спорт як напрям державної політики, підсилюючи роль місцевих органів влади, федерацій і закладів освіти в розвитку доступної інфраструктури та програм реабілітації [18].

3) Інтеграція освітніх програм: «Середня освіта (ФК)» + «ФК і спорт» + «Адаптивний спорт».

Цільова інтеграція: спільні модулі (інклюзивна методика, адаптивна технологія тренувань, психосоціальна підтримка, спорт для розвитку), крос-практики (шкільні та позашкільні простори, федерації, реабілітаційні центри).

QPE як каркас: плановані, прогресивні, інклюзивні навчальні досвіди; міжсекторальні партнерства (медичні, психологічні служби, громади).

Олімпійські цінності: формування громадянської відповідальності, етики та прав людини відповідно до сучасної Олімпійської хартії.

4) Компетентності фахівця нового покоління.

Педагогічні та інклюзивні: адаптація занять для різних потреб, знання про бар'єри доступності, розробка ІПР (індивідуальних програм розвитку) – сумісних навчальних маршрутів (у школі та ЗВО) [14].

Здоров'язбережувальні та психосоціальні: профілактика травм і NCDs, базові навички підтримки психічного здоров'я студентів/спортсменів, орієнтація на реабілітацію та повернення до активності.

Цифрові та аналітичні: використання систем моніторингу фізичної активності, аналітика даних, е-портфоліо

компетентностей здобувачів освіти, доказова практика політики SDG4 [15].

Етичні та правові: права людини в спорті, недискримінація, безпека та захист дітей/дорослих у тренувальному процесі.

5) Адаптивний спорт і інклюзія: від політики до практики.

Освітні стратегії: «цілісна освітня модель» (WHO school-based brief) — інтеграція активностей у розклад, перерви, позааудиторні програми, забезпечення доступності та адаптації обладнання/оцінювання [16].

Методичні орієнтири: включення дітей/молоді з інвалідністю в загальні заняття, рівність ролей, підтримка участі до/під час/після занять; QPE-настанови на рівні політики [16].

6) Поствоєнна реабілітація та соціальна інтеграція.

Пріоритети: програми рухової реабілітації для ветеранів та осіб з наслідками травм, партнерства ЗВО з медичними закладами місцевих громад, підготовка фахівців з адаптивного спорту. Законодавчі зміни 2025 року створили правову рамку для масштабування таких програм [18].

Психоемоційна підтримка: інтердисциплінарні модулі (спорт + психологія), робота з ПТСР через дозовану активність, командні види спорту та рекреаційні практики.

7) Цифрова трансформація і ШІ у фізичній культурі та спорті

Застосування: персоналізовані плани активності, трекінг навантаження, аналіз техніки руху, дистанційні курси, змішане навчання; етичні гарантії приватності даних.

Вбудування в політики: SDG4 підкреслює цифрову трансформацію та доказову політику, що веде до підвищення якості викладання й навчання.

8) Міжсекторальні партнерства та управління.

Координація: узгодження МОН, Мінмолодьспорту, НОК, місцевих органів влади, медичних і соціальних служб; використання QPE-паketу як спільної мови політики [8].

Управління на основі доказів: моніторинг та використання даних для корекції програм і фінансування; механізми SDG4 для обміну знаннями та регіональної кооперації.

9) Оцінювання результатів і моніторинг якості (приклад індикаторів).

Рухова активність здобувачів освіти: % тих що досягають ≥ 60 хв/день; середній час помірної/інтенсивної активності на тиждень (за даними закладів освіти).

Інклюзивність: частка занять, де застосовано адаптації; доступність інфраструктури; участь здобувачів освіти з ООП у позааудиторних активностях [14].

Підготовка кадрів: % викладачів/тренерів з пройденими курсами з адаптивного спорту та QPE; відповідність профстандарту [10].

Освітні результати: зміни у показниках фізичної підготовленості, мотивації до активності, показниках психоемоційного благополуччя; впровадження міжсекторальних програм.

Практичні кроки імплементації (коротка «дорожня карта»).

1. **Аудит навчальних планів** трьох програм (A4.11 Середня освіта. Фізична культура, A7 Фізична культура і спорт, A7 Адаптивний спорт) на відповідність QPE та стандартам A7 (бакалавр/магістр/PhD) — із визначенням прогалин та планом інтеграції. Поєднання програм «Середня освіта (Фізична культура)», «Фізична культура і спорт» та «Адаптивний спорт» створює комплексну модель підготовки фахівців, здатних працювати у школах, спортивних клубах, реабілітаційних центрах. Така синергія формує універсальні компетентності — педагогічні, інклюзивні, здоров'язберезувальні, цифрові — та підвищує конкурентоспроможність випускників на ринку праці.

2. **Модуль «Інклюзивна методика та адаптивний спорт»** для студентів і вчителів (обов'язкова практика + симуляції уроків, міждисциплінарні кейси, рефлексія) [14]. Адаптивний спорт є ключовим інструментом соціалізації та реабілітації осіб з особливими освітніми потребами. Він забезпечує рівні можливості для участі у фізичній активності, сприяє розвитку комунікативних навичок, підвищує самооцінку та інтеграцію в суспільство. В умовах інклюзивного середовища адаптивний спорт формує культуру прийняття різноманітності та реалізує принципи рівності, закріплені міжнародними та національними нормативними актами.

3. **Шкільна «цілісна модель активності»:** рухливі перерви, активні перегони до школи, секції після уроків, партнерства з місцевими клубами; моніторинг участі [16].

4. **Цифровий контур моніторингу** (SDG4/доказова політика): локальна панель показників, регулярні звіти, корекція програм.

5. **Олімпійська освіта**: інтеграція цінностей у навчальний контент, волонтерські ініціативи, турніри, учнівське самоврядування. Олімпійський спорт виступає не лише як змагальна діяльність, а й як потужний соціокультурний феномен, що формує цінності здорового способу життя, толерантності та взаємоповаги. Його інтеграція в освітній процес сприяє розвитку фізичної активності, підвищенню якості життя та зміцненню психоемоційного здоров'я. Олімпійські цінності — дружба, досконалість, повага — стають основою виховання громадянської відповідальності та соціальної згуртованості.

6. **Поствоєнна реабілітація**: партнерства ЗВО-медицина-громади; створення маршрутів реабілітації через адаптивний спорт і рекреацію [12].

7. **Професійна мобільність (WHO + UNESCO + IOC)** **WHO (ВООЗ):**

Практики моніторингу та міжсекторальності: орієнтири на «whole-of-school» і ширші «whole-of-community» стратегії формують запит на фахівців, які працюють у школі, громадах і реабілітаційних сервісах, володіють навичками оцінювання активності, профілактики NCDs та поведінкових змін [16].

UNESCO (ЮНЕСКО):

QPE — кадровий компонент: рекомендації щодо підготовки/перепідготовки кадрів, компетентностей учителя фізичної культури, часу на практику та якості інфраструктури — це напряму підсилює **професійну мобільність** і придатність фахівця до роботи в різних середовищах.

SDG4 — доказова політика та цифрова трансформація: вимога до системного використання даних, цифрових платформ і міжрегіональної кооперації створює нові професійні ролі (координатор програм активності, менеджер даних, фахівець з інклюзивних практик), підвищуючи конкурентоспроможність випусників.

IOC (МОК / Олімпійська хартія):

Місія поширення олімпізму та розвитку спорту: зобов'язує рух до підготовки фахівців, здатних діяти у клубах, федераціях, освітніх і реабілітаційних просторах, спираючись на етику, права людини та інтеграцію спорту в освіту і громаду.

Шляхи реалізації кроків дорожньої карти

1. Формування універсальних компетентностей.

Вчитель фізичної культури з навичками адаптивного спорту може ефективно працювати в інклюзивних класах, забезпечуючи рівні можливості для всіх учнів. Це передбачає: знання методик адаптації занять для дітей з особливими освітніми потребами; уміння застосовувати інноваційні технології (цифрові платформи, моніторинг активності); розвиток soft skills — комунікації, психологічної підтримки, лідерства.

Міжнародні приклади:

- WHO Global Guidelines (2020) рекомендують включати адаптивні форми активності для людей з інвалідністю та хронічними станами.
- UNESCO QPE Framework визначає інклюзивність як ключовий принцип якісного фізичного виховання.
- Олімпійська хартія закріплює право кожної людини на заняття спортом, що має бути відображено у навчальних програмах.

2. Розвиток професійних стандартів

Єдиний підхід до здоров'язбереження, інклюзії та спорту забезпечує якість освіти та відповідність сучасним викликам. Професійний стандарт вчителя (Наказ МОН №1225, 2024) передбачають компетентності у сфері здоров'язбереження, інклюзії, цифрової грамотності та психологічної підтримки. Інтеграція програм дозволяє: узгодити навчальні плани з національними та міжнародними стандартами; забезпечити міждисциплінарність (педагогіка, психологія, адаптивний спорт); підвищити якість практичної підготовки.

Міжнародні приклади:

- UNESCO Education 2030 Framework акцентує на доказовій політиці та міжсекторальній координації.
- WHO School Policy Brief пропонує «цілісну модель» фізичної активності у школі, що може бути адаптована для українських реалій.

3. Підвищення конкурентоспроможності випускників.

Випускники інтегрованих програм стають затребуваними у школах, спортивних клубах, реабілітаційних центрах та інклюзивних закладах. Це забезпечує: професійну мобільність на ринку праці; готовність до роботи у різних середовищах

(освітніх, спортивних, реабілітаційних); можливість участі у міжнародних проектах та програмах обміну.

Міжнародні приклади:

- UNESCO QPE підкреслює важливість підготовки кадрів з універсальними компетентностями.
- IOC Olympic Solidarity Programs підтримують розвиток освітніх і спортивних проектів у глобальному партнерстві.

4. Інновації та міжнародна співпраця.

Інтеграція програм відкриває перспективи для впровадження інноваційних методик (цифрові платформи, дистанційні формати навчання, моніторинг фізичної активності) та розвитку міжнародних зв'язків. Це дозволяє: реалізувати проекти академічної мобільності; впроваджувати досвід міжнародних організацій (WHO, UNESCO, IOC); розвивати наукові дослідження у сфері адаптивного спорту та інклюзії.

Міжнародні приклади:

- UNESCO SDG4 закликає до цифрової трансформації освіти та міжнародної кооперації.
- WHO підтримує міжсекторальні програми для профілактики NCDs через фізичну активність.
- Олімпійська хартія визначає спорт як інструмент миру, розвитку та освіти.

Висновок.

Поєднання освітніх програм у сфері фізичної культури та спорту є стратегічним напрямом розвитку сучасної освіти. Такий підхід сприяє формуванню фахівців, здатних забезпечити здоров'я, інклюзію та спортивні досягнення учнів, відповідає вимогам професійних стандартів і глобальним тенденціям, відкриває перспективи для інновацій та міжнародної співпраці. Це не лише підвищує якість освіти, а й зміцнює позиції України у світовому освітньому та спортивному просторі.

Список літератури.

1. WHO guidelines on physical activity and sedentary behaviour
<https://www.who.int/publications/i/item/9789240015128>
2. World Health Organization 2020 guidelines on physical activity and sedentary behaviour
<https://bjsm.bmj.com/content/bjsports/54/24/1451.full.pdf>
3. SDG 4 - Education 2030
<https://www.unesco.org/sdg4education2030/en>
4. Functional Area 1 of the SDG4 High-Level Steering Committee

<https://www.unesco.org/sdg4education2030/en/evidence-and-policy>

5. HIGHLIGHTS. Transforming Education. Towards SDG 4 Report of a global survey on country actions to transform education.

<https://media.unesco.org/sites/default/files/webform/ed3002/390204eng.pdf>

6. Quality Physical Education (QPE): guidelines for policy makers. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000231101>

7. Making the case for inclusive quality physical education policy development: a policy brief. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000375422>

8. Olympic Charter <https://www.olympics.com/ioc/olympic-charter>

9. Olympic charter <https://stillmed.olympic.org/media/Document%20Library/OlympicOrg/General/EN-Olympic-Charter.pdf>

10. WHO guidelines on physical activity and sedentary behaviour.

<https://www.who.int/publications/i/item/9789240015128>

11. Quality Physical Education (QPE): guidelines for policy makers <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000231101>

12. Адаптивний спорт — офіційно окремий напрям фізичної культури <https://www.tarastarasenko.com/adaptyvnyj-sport-oficijno-okremyj-napryam-fizychnoyi-kultury/>

13. Promoting physical activity through schools: policy brief <https://www.who.int/publications/i/item/9789240049567>

14. Global Policy in Sport and Physical Education: Supporting UNESCO's Commitment to 'Change the Game' September 16th 2024, by Richard Giulianotti – UNESCO Chair in Sport, Physical Activity and Education for Development, Loughborough University <https://unesco.org.uk/news/global-policy-in-sport-and-physical-education-supporting-unescos-commitment-to-change-the-game>

15. Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти» <https://nushub.org.ua/resource/profesijnyj-standart-vchitel-zakladu-zagalnoyi-serednoyi-osvity/>

16. UNESCO Global Policy Standards for Inclusive, Equitable and Safe Sport and Physical Education (PE) <https://sportandrightsalliance.org/wp-content/uploads/2025/09/Draft-Global-Framework-of-Sport-and-PE-Policy-Standards.pdf>

17. Promoting physical activity through schools: policy brief <https://www.who.int/publications/i/item/9789240049567>

18. Закон України про адаптивний спорт (№ 4370-IX, 2025) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4370-20#Text>